

סלע-שפי, רקפת ומאוטנר, מנחם 1996. ההשתייכות התרבותית של המשפטנים והתארגנותה של התרבות המשפטית בישראל מתקופת המנדט עד העשור הראשון למדינה. דו"ח ביניים מוגש לקרן הלאומית למדע, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, אפריל 1996.

© רקפת סלע-שפי 1996

ההשתייכות התרבותית של המשפטנים
והתארגנותה של התרבות המשפטית בישראל
מתקופת המנדט עד העשור הראשון למדינה

ד"ר רקפת שפי
תוכנית מחקר התרבות

פרופ' מנחם מאוטנר
הפקולטה למשפטים

אוניברסיטת תל-אביב

דו"ח ביניים
מוגש לקרן הלאומית למדע,
האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

אפריל 1996

1. תיאור המחקר

המחקר נמצא עכשיו במחצית שנתו השנייה, ומבוצע בהנחית ד"ר רקפת שפי, בעזרת עוזרות המחקר, רות ויטלה ועל נאמן. המחקר מתנהל בהתאם לתוכנית, לפי השלבים האלה:

שנה א' (אוקטובר 1994 – ספטמבר 1995)

שנת המחקר הראשונה הוקדשה בעיקר לעבודת ארכיון. התחלנו בעבודה בארכיונים הבאים: ארכיון אוניברסיטת תל-אביב; ארכיון עיריית תל אביב-יפו; הארכיון הציוני המרכזי; גנזך המדינה; ספריית לשכת עורכי הדין מחוז תל-אביב; ארכיון העבודה והחלוץ – מכון לבון (ראה פירוט של המצאי בארכיונים שנסקרו עד כה, נספח א').

העבודה נעשתה בשני מישורים:

(1) ראשית, היעד הספציפי היה לאסוף חומר הנוגע להקמתו ולפעולתו של ביה"ס התל-אביבי למשפט וכלכלה, גלגולה המקורי של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב, מאז הקמתו ועד להפיכתו ל"אוניברסיטת תל-אביב – ביה"ס למשפט וכלכלה" (1935–1957). מטרתי היתה לברר את התפקיד שהיה למוסד זה בטיפוח קהילת המשפטנים והתרבות המשפטית בחברה היישובית. במהלך העבודה התחזקה השערת הראשונה, שעל אף התדמית השולית שהיתה לו וחוסר העניין היחסי שמגלים כלפיו בתיאור שדה המשפט בישראל המנדטורית, מדובר במוסד חשוב, שיש בו עניין רב לא רק לאפיון קהילת המשפטנים ותרבותם בתקופת היישוב, אלא גם להבנת אספקטים של תכנון תרבות, בבניית התרבות הישראלית בכלל (ראה להלן).

למעשה לא קיים ארכיון מסודר של ביה"ס למשפט וכלכלה בתל-אביב. חלק מהחומר נמסר לארכיון אוניברסיטת תל-אביב ומוחזק שם, עדיין ללא מיון וקטלוג, ומחקר זה עושה בו שימוש לראשונה. חומר זה כולל, בין השאר, תיקים אישיים של שתיים מהדמויות הבולטות בהקמת ביה"ס והפעלתו, ישראל בר-שירה, מבכירי מוריו, ויצחק אורן, מזכירו. חלק גדול יותר של החומר נמצא באופן מסודר בארכיון עיריית תל-אביב (תחת הקטגוריה "בית ספר למשפט", חטיבה 4, תיקים 1826–1827).

(2) החיפוש הורחב במטרה למפות את החומר הרלוונטי למחקר, הקיים הארכיונים השונים (וליצור מסד נתונים שיוכל לשמש גם מחקרים נוספים בהמשך), לפי שני עניינים עיקריים:

(א) חומר שיש בו כדי לתאר את סגנון החיים והרקע התרבותי של המשפטנים (על קבוצותיהם השונות), מצבם החברתי והכלכלי, תדמיתם ומעורבותם בקהילה. לצורך זה נסקר ביחוד חומר הנמצא בתיקים אישיים של משפטנים, השמורים בארכיון הציוני המרכזי בירושלים (משה זמורה [תיק מס. A152]; חיים קרונגולד [תיק מס. A073]; שמואל אייזנשטדט [תיק מס. A122]; פנחס רוזן [תיק מס. A393]; גד פרוימן [תיק מס. A991], ומרדכי עליאש [תיק מס. A174]).

(ב) חומר הנוגע לצד המוסדי של קהילת המשפטנים (בתי המשפט השונים, מוסדות ההשכלה השונים, הסתדרות עורכי-הדין, כתבי עת משפטיים, וכד'). חומר רב מסוג זה, הנוגע לתקופה שמקום המדינה, נמצא בגנזך המדינה בירושלים (ראה פירוט בנספח א').

בנוסף, ניסינו להתחקות אחר קיומו של ארכיון לשכת עורכי-הדין. אך על אף הנחתי שארכיון כזה קיים, לא הצלחנו לאתר, לא בבית הפרקליט בתל-אביב, ולא בספריית הלשכה, שהועברה משם לבית-אריאלה. ביחוד קיוויתי למצוא שם את חומר המחקר ששימש בסיס לכתיבת ספרו של גבריאל שטרסמן, עוטי הגלימה (1984). שהוא הניסיון היחידי עד כה לתיאור ההיסטוריה של מקצוע עריכת-הדין בישראל. כתיבת הספר היתה פרוייקט שיזמו פעילים בלשכת עורכי-הדין, והושקעה בו עבודה רבה, באיסוף תעודות, ובייחוד בעריכת עשרות ראיונות ומאות שאלונים שחברי הלשכה ושופטים ענו עליהם. חומר זה נראה לי יקר

המציאות. בבירורים חוזרים ונשנים עם אנשים מרכזיים שהיו מעורבים בפרוייקט (עו"ד ברוך גייכמן, מרכז הוועדה המכינה; השופט גבריאל שטרסמן, כותב הספר; עו"ד יוליאנה-יהודית וולף, מזכירת הפרוייקט ועורכת הראיונות, ואחרים), נטען שהחומר הועבר למשמרת ללשכת עורכי-הדין. אך עד כה לא הצלחנו לאתרו, ויתכן שהלך לאיבוד בסופו של דבר.

בהמשך, הכוונה היא לסקור ארכיונים נוספים (ארכיון התאחדות עולי מרכז אירופה, ספריית משרד המשפטים בירושלים וארכיון עיריית חיפה), ולחזור, לפי הצורך, לארכיונים שכבר נסקרו.

מחצית שנה ב' (אוקטובר 1995 – מרס 1996)

בהמשך לעבודת הארכיון, פניתי השנה לעבודה בערוצים הנוספים האלה: (1) איסוף וסקירת חומר ביוגרפי; (2) ראיונות; (3) סקירת עיתונות מהתקופה.

(1) חומר ביוגרפי: התחלנו באיתור וסקירת המצאי הקיים של ביוגרפיות, אוטוביוגרפיות וסוגים ספרותיים אחרים (ביניהם, רוזן [בונדי 1990], אולשן [1978], אנקריון [פרקי חיים], חטר-ישי [1958], וינשל [1977], ועוד), וכן ערכים מתאימים בלקסיקונים ביוגרפיים של היישוב (למשל, באנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובנוי מאת דוד תדהר, משנת 1947, מופיעה רשימה של 14 משפטנים – וזאת, לעומת 72 מורים ו-16 רופאים; בספר האישים, לקסיקון ארצישראלי משנת 1937, מופיעים בסיווג "עורכי דין ויוריסטים" 45 שמות, וזאת לעומת 96 מורים ו-77 רופאים). חומר נוסף שבכוונתי לסקור (על אף שהרלוונטיות שלו כנראה מוגבלת יותר) הוא הספדים ו"מאמרים לזכר" בעיתונות המקצועית (ראה רשימה, נספח ב'). יש לציין, שכתבות דיוקן של אנשים בחייהם נדירות בעיתונות התקופה.

הקושי המרכזי שבהסקת מסקנות מחומר כזה לסוגיו כרוך בעובדה שכצפוי, הוא מתעד באופן מסוגנן ולפי דגמים מוכנים רק דמויות בולטות בשדה, ולא ברור עד כמה ניתן לחלץ ממנו פרופיל של "עורך הדין הממוצע". עם זאת, יש בחומר זה ערך רב להכרת שכבת העילית, ואפילו שכבת העסקנים בדרגה שניה, של השדה, וכן לאפיון הדגמים הייצוגיים המקובלים בו והדימוי העצמי של נותני הטון.

(2) ראיונות: בשלב ראשון, פנינו לעו"ד ברוך גייכמן, מוותיקי עורכי הדין ביישוב הפעילים עד היום, פעיל בכיר במוסדות השונים של הקהילה המשפטית, וחתן פרס לשכת עורכי-הדין לשנת 1994 על מפעל חיים בשרות הלשכה. ראשית, ביקשנו ממנו לענות על שאלון נסיוני, שנועד לתאר דיוקן כללי בהתייחס לנושאים כגון השכלה, העדפות תרבותיות, מעמד חברתי ומעורבות ציבורית (ראה עותק מצורף, נספח ג'). בהמשך, קיימתי איתו שני ראיונות "גיחה" (16.1.96, 16.12.95). לבקשת המראיין, לא נערכה הקלטה, ודבריו נאסרו לציטוט. לפיכך, האינפורמציה העשירה שהתקבלה משיחות אלה תוכל בשלב זה לשמש רק כאוריינטציה כללית להמשך המחקר, ולאישוש השערות שעלו ממקורות אחרים.

אשר להמשך, עדיין קיימת שאלת הרכבתו של מדגם הולם לבניית פרופיל קבוצתי. בשלב זה אני מנסה לאתר קבוצה מתאימה. קיימות כמה אפשרויות, שלכל אחת היתרונות והחסרונות שלה (מקורות אפשריים: ספר ההסמכה של עורכי הדין; אלפון הלשכה; רשימות תלמידים ומורים של בית-הספר למשפט וכלכלה; רשימה מקובצת של דמויות שחזרו והתבלטו מחומר המקורות הרבגוני, ועוד). הבעיות המרכזיות בהרכבת קבוצה כזאת הן (א) ברמה העקרונית, הקריטריון לזיהוי קבוצה רלוונטית; (ב) ברמה הטכנית, היכולת לאתר אנשים החיים עדיין, יצירת הקשר והשגת הסכמתם לשוחח; (ג) מעבר לכך, קיימות כמובן כל הבעיות המתודולוגיות הכרוכות בניהול ראיון "עומק" (רצף של שיחות ארוכות יחסית, הימנעות ככל האפשר משאלות ישירות, חזרה על אותם נושאים מכיוונים שונים כדי להשיג מקסימום הצלבה ביניהם, וכד'), ובניתוח ממצאיו (כגון, שאלת "אמינות" הדיווח המבוסס על זכרון אישי, במרחק של שנים, ומתוך צורך "להציג את הדברים" בהתאם להבנת הנשאל את הנדרש ממנו).

(3) סקירת עיתונות מהתקופה: כאן מטרתי לבדוק עד כמה, ובאיזה אופן, היוותה מערכת המשפט והתרבות המשפטית נושא להתעניינות ציבורית. בייחוד עניינה אותי השאלה, באיזו מידה ומתוך איזו גישה היה עניין ציבורי בקהילה המשפטית המקומית, או בדמויות ספציפיות מתוכה. התחלנו בסקירת הפועל הצעיר, שבועון מפלגת פועלי ארץ-ישראל, בין השנים 1919–1957 (ראה רשימת מאמרים מוערת מצורפת, נספח ד'). גליונות הפועל הצעיר מספקים חומר רב הרלוונטי לענייננו, המסייע גם לקבלת תמונה היסטורית חברתית של התקופה מנקודת המבט של הפועלים בה. ככלל, בשל שיוכו המוסדי, שבועון זה מהווה מקור חשוב לאפיון הגישה הזמית של קבוצת מתכנני התרבות ביישוב ובראשית שנות המדינה. לאחר מכן עברנו לסקירת עיתונות יומית, וראשית הארץ ודבר (בשלב זה, בשנים 1948, 1949, 1951). מקורות נוספים הם: רשימות של יעקב גל (אבנר ירון) שהופיעו בטור "שורת הדין" במעריב, המקובצות בספר בשם זה [גל תשי"ב], וכן השיחות המוקלטות ברדיו מאת שניאור חשין, המקובצות בספר דמויות מבית המשפט (תשי"ג).

אציין, שבגלל אילוצים הנובעים מאופן שמירת החומר בארכיוני העיתונות בספריות השונות, עדיין לא הצלחנו להגיע למוספים השבועיים של הארץ (בשבועות הקרובים בכוונתי לעבור גם עליהם, בארכיון "הארץ"), כך שעמדו לרשותנו רק דפי העיתון היומי, שמטבעו יש בו פחות מאמרים פובליציסטיים ויותר ידיעות נקודתיות (כגון, צווי הבאה לבית משפט, ידיעות על פלילים, סקירות חקיקתיות מרכזיות בלבד, וכד'). אך גם בחומר זה – או בהעדרו – יש ערך רב להבנת מעמדה של התרבות המשפטית בחברה דאז.

2. סיכום ביניים וכיוונים להמשך המחקר

כפי שעולה מהתיאור לעיל, תהליך העבודה עד כה העלה שאלות חדשות והוביל לניסוח מחדש של השערת המקורית. כסיכום ביניים, אציין שני עניינים מרכזיים:

(1) שאלת ההאביטוס של "המשפטן"

כזכור, השאלה שממנה יצאתי היתה, באיזו מידה ניתן לאפיין את המשפטנים כקבוצה "זרה" יחסית מבחינת דפוסי התרבותיים בתוך החברה המקומית, מה היו הגורמים לגיבושה, ובאיזה אופן השתלבה בכל-זאת בבניית "התרבות הישראלית". עד כה, ממצאי המחקר אינם מאששים את השערת המוצא שלי, שתדמית ה"זרות" התרבותית שדבקה במקצוע מקורה בהאביטוס המשותף לעוסקים בו (או לפחות לקבוצה משמעותית מתוכם). הנחתי שמדובר בעיקר ביוצאי מרכז אירופה (להבדיל מיוצאי מזרח אירופה, המזוהים באופן מובהק יותר כבוני "התרבות הישראלית"), שהחדירו לחברה המקומית דפוסים תרבותיים של "חברה אזרחית משכילה", בלתי מגוייסת מבחינה חברתית ופוליטית, כבר בתקופת היישוב (ראה למשל, שחר תשנ"ב). ממצאי המחקר עולה, שאוכלוסיית המשפטנים ביישוב היתה הרבה יותר הטרוגנית והרבה פחות ייחודית מבחינת מוצאה ומאפייניה התרבותיים (היא כללה ילידי הארץ, רוסים, פולנים, תימנים, עיראקים, אמריקאים, רומנים, ועוד), ושהאינטגרציה שלה בחברה היתה רגילה יותר ממה שהנחתי בתחילה. בייחוד בולטת העובדה, שעד כה לא נמצאו (על אף הקלישאה הרווחת) עדויות מרשימות בנוגע לחלקם של יוצאי גרמניה דווקא בעיצוב תדמיתו של המקצוע והנחלת הדפוסים התרבותיים הקשורים בו: אין שום עדויות ליתרונם המספרי או להתבלטותם המקצועית (להוציא קבוצת עילית מצומצמת), לא כעורכי-דין ולא כתלמידים, ואף לא כשופטים. כלומר, קשה להצביע על יחס ברור בין מוצאם התרבותי של המשפטנים כאוכלוסייה כללית לבין היווצרות תדמית העיסוק. בהקשר זה אציין, שלתדמית ה"זרות" והיוקרה שיוחסו למקצוע זה בחברה המקומית היו אלמנטים חשובים אחרים, כגון, נדירותו (הקושי ברכישתו) וקישורו למוסדות הבריטיים (דבר שהצריך שליטה באנגלית).

לעומת זאת, נראה שבידול תרבותי משמעותי יותר נוצר דווקא על ידי חוגים שונים בתוך הצמרת המקצועית, המצומצמת יותר והמודעת לעצמה (תופסי עמדות בכירות, עסקנים ו"דוברי" המקצוע), שנבדלו ביניהם בצביון ששאפו להשליט למקצועם (ראה להלן). בהתאם לכך, זו מוקד העניין במחקר, משאלת

דפוסי החיים ה"אזרחיים", שכפי שהנחתי אפיינו את קבוצת המשפטנים והוחדרו באמצעותם באופן לא מתוכנן אל התרבות הישראלית, לטובת שאלת היווצרותה של אותה עילית ומעמדה ביחס לקהילה המשפטית, ובייחוד לשאלת תפקידה, כעילית משפטית, בארגון התרבות הישראלית הכללית. בכך אין הכוונה לבטל את חשיבות השאלה הראשונה, אלא רק לסייגה, ולומר: (א) בהנחה שלדפוסי חיים כאלה אכן היה חלק בארגון התרבות המקומית, אם כי באופן פחות מגובש ו"מוצהר", לא ברור באיזו מידה היה לשדה המשפט תפקיד ייחודי בהחדרתם; (ב) לעומת זאת, על אף שנחשב ל"שונה בעיקרון" בתרבות המקומית (ולכן ל"זניח" בתיאורה), נראה שהתארגנות שדה המשפט בתקופת הישוב שימשה גם היא, כשדות אחרים, זירה אפקטיבית יותר מהמושער למפעל בנייתה של התרבות הישראלית.

וספציפית, לשאלת הדימוי הפופולרי של "עורך הדין הייקה", אעיר בכל זאת, שאין הוא מקרי או מופרך לחלוטין. ניתן להעלות כמה השערות להסבר: ראשית, נראה שההתניה הקושרת את תחום המשפט בישראל עם תרבות גרמניה לא נובעת מזהותם של המשפטנים, ואף לא מהפרקטיקה המשפטית שלהם בפועל, אלא מקורה ברמת התפיסה השיפוטית (נושא שאין אני עוסקת בו כשלעצמו במחקר זה). כלומר, מקורה בהקשר הדיון התיאורטי המקצועי (מצויין, למשל, שמרבית הספרות המשפטית המקצועית באוניברסיטה העברית היתה גרמנית, מפני שהתקבלה כתרומה. ראה, שטרסמן 1984: 47), דבר שהיה ממילא מעניינה של קבוצה מצומצמת בלבד ואליטיסטית, שכמה מנציגיה הבולטים היו ממוצא גרמני (משה זמורה, פנחס רוזן, חיים כהן, אורי ידן, ועוד), אך אלה לא בהכרח מלמדים על דיוקנו התרבותי של ציבור העוסקים במקצוע. שנית, יש להניח שמקומם – או העדרם – של ה"ייקים" הובלט גם בתחום המשפט, כבמקצועות חופשיים אחרים, מהסיבה הפשוטה, שהם מלכתחילה נתפסו כקבוצת תרבות "נבחרת" ונבדלת (ובעלת קשיי קליטה טיפוסיים ייחודיים. אזכיר, אגב, שבאנקדוטות הרבות מן התקופה המתארות את זרותו התרבותית של ה"ייקה", אין הוא מתואר דווקא כמשפטן). ואמנם, מהמקורות השונים עולה, שמקומם בקהילת המשפטנים התאפיין דווקא באי השתלבותם (בייחוד מצויינים קשיי השפה, אך גם הצורך לעמוד בבחינות הסמכה מקומיות, הסתגלות לנורמות התנהגות במוסדות המקומיים, וכד'). לא ברור עד כמה קשיים אלה היו ייחודיים לעולים ממוצא זה דווקא, אך אין ספק שלגביהם הוצגו עניינים אלה בדרמטיות מיוחדת ("עורך-הדין הייקה שהפך למגדל דבורים"; לוברני 1934).

(2) תכנון התרבות בתחום שדה המשפט: בית-הספר למשפט וכלכלה בתל-אביב כמקרה מבחן כפי שצויין, על אף התעניינותי ב"עורך-הדין הממוצע, האנונימי", ממילא מובן שחלק גדול מהחומר העומד לרשותי עד כה (אם כי לא כולו) מתעד דווקא דמויות בולטות שהשתייכו לשכבת העילית המקצועית. יתר על כן, מקורות שונים מצביעים על הבחנה שנוצרה בשדה זה, ששני קצוותיה הם: מצד אחד, "הוותיקים", קבוצה מצומצמת יותר (אם כי כלל לא הומוגנית) ובעלת אתוס של מתכנני תרבות, שלא היתה שונה בעיקרון מקבוצות מתכנני התרבות בתחומי חיים אחרים בחברה היישובית (המתאפיינות בראיית המקצוע כשליחות, ברגש חזק של אחריות חברתית ולאומית, בעסקנות ויזמות ציבורית אדירה, בניסוח "חזון", ובהמצאה והחדרה מכוונות של אופציות לפעולה תרבותית בהתאם לשדה הספציפי שבו היא פועלת); ומצד שני, ציבור העוסקים במקצוע "לשם פרנסה", כאחת האופציות של עיסוקי העירוניים המשכילים, ציבור שלפחות בשנות הארבעים והחמישים זוהה עם עורכי-הדין העולים-החדשים (ראה, למשל, ח. נעמן 57.1.29). נקודה זו נראית לי מעניינת במיוחד, מפני שהיא מאפשרת לראות, שבניגוד לתדמית הרווחת – ולהשערת בראשית המחקר – גם בשדה המשפט היתה יוזמה מובהקת של תכנון תרבות, ולא רק עם קום המדינה (ועם הקמתה, כביכול "לראשונה" ו"בבת אחת", של מערכת המשפט הישראלית), אלא הרבה לפני כן – כבר משנות השלושים.

בהקשר זה, אני רואה את פרשת הקמתו ופעילותו של בית-הספר למשפט וכלכלה בתל-אביב כמקרה מבחן מרתק. לשאלה, באיזו מידה היה מוסד זה ערוץ אפקטיבי לטיפוח התרבות המשפטית המקומית, ולביסוס מעמדה ויוקרתה בתרבות הישראלית הכללית, מתקבלת תמונה אמביוולנטית למדי: מצד אחד, סבל מוסד זה במשך למעלה מעשרים שנות קיומו מתדמית נחותה של מעין "אוניברסיטה עממית" (שטרסמן 1984: 77) ביחס למוסדות ההשכלה המשפטית האחרים (תחילה ה-Law Classes המנדטורי בירושלים, ועם קום

המדינה – הפקולטה למשפטים שהוקמה באוניברסיטה העברית ב-1949). מן התעודות הרבות מצטייר מוסד הנלחם במשך שנים מלחמה אבודה כמעט על חיו, החל ברמת מימונו ותפעולו התקין (בעיות קריטיות, כגון דיור ותקצוב מתאימים, נסחבו במשך שנים), וכלה בשאלת ההכרה המקצועית (תחילה, תחת שלטון המנדט, במאבקו להשוואת מעמד בוגריו עם זה של בוגרים "זרים", ואחר כך, עם קום המדינה, במאבקו הנואש להכרה אקדמית), והדרישה המתמדת להוכיח את נחיצותו ויכולתו לעמוד בקריטריונים מקצועיים. מצד שני, על אף כל אלה, לא רק שלא התמוטט ונעלם, אלא שבמשך שני עשורים של קיומו בתנאים כאלה הלך והתרחב, הן מבחינת מספר הלומדים והבוגרים והן מבחינת תוכניות הלימודים.

נראה שההסבר לכך נעוץ בשילוב אינטרסים מוצלח בין השאיפות התרבותיות מרחיקות הלכת של קבוצת המורים המצומצמת שהיו היוזמים והפעילים הבכירים של בית-הספר (הבולטים ביניהם הם פלטיאל דיקשטיין וישראל בר-שירה), מצד אחד, לבין הביקוש הפרגמטי למוסד כזה, מצד שני, מפני שהציע הזדמנות נוחה בהרבה, אם גם "מדרגה שניה" (לימודי ערב, תנאי קבלה פחות מחמירים), למי שמסיבות שונות לא יכול היה ללמוד במוסד המנדטורי, המוסמך והיוקרתי, בירושלים. במילים אחרות, בכירי בית-ספר יכלו לסמוך על הסולידיות של "דרישת השוק" בזמן שניהלו את מאבקם ב"גברדיה הירושלמית" (שהיתה מקורבת למוסדות הממשלתיים), או ברשויות השונות, במונחים אידיאולוגיים. על אף שמבחינת רוכשי המקצוע הציע מוסד זה, לפחות בשלביו הראשונים, "פתרון ביניים" בלבד (בוגריו היו צריכים לעבור הסמכה באוניברסיטאות זרות, וכן לעמוד בדרישות ההסמכה המקומיות), נראה שקומץ מוריו הבכירים ראו בו הזדמנות ראשונה במעלה ליצירת אלטרנטיבה מוסדית לגיטימית, שתאפשר החדרת אופציות פעולה חדשות – "ישראליות" – לשדה המשפטי הקיים. יתר על כן, יכולתו של ביה"ס למלא פונקציה כזאת התאפשרה דווקא הודות לשוליותו בשדה הנדון. כאן יש להדגיש, שלא היה זה המוסד היחידי שמילא פונקציה דומה. בעניין זה מעניינת ביותר השוואת תפקידו לתפקידם של מוסדות משפטיים אחרים בעלי מעמד "גבולי" דומה, כגון בתי המשפט הלא-ממשלתיים (השלום, לספרות, ואחרים; ראה, למשל, דיקשטיין פ. 26.7.49, ודיקשטיין כ"ב שבט תש"ט).

אחד הגילויים המובהקים של פונקציה זו הוא היוזמה ל"תחיית המשפט העברי", שהשוותה במודע למפעל תחיית השפה העברית (דיקשטיין כ' תמוז תש"ח). כמו במקרה הלשון, מובן שגם כאן, חשיבות החדרתו של המשפט העברי לא היתה ברמה הערכית בלבד (כפי שעולה מהפולמוס בעניין זה, ראה למשל, שטרסמן 1984: 39-46, ודיקשטיין פ. כ' תמוז תש"ח), אלא בכך שנתן לגיטימציה למוסדות משפט אלטרנטיביים של היישוב, כגון בית המשפט השלום העברי, שפעל כאוטונומי ביחס למערכת המשפט המנדטורית, אך, כאמור, מעמדו כמוסד משפטי היה בעייתי ומוגבל. בהקשר הזה, ביה"ס למשפט וכלכלה בתל-אביב חתר לניסוחו ומיסודו של המשפט העברי כאופציה ממשית, ונתן לה גיבוי אידיאולוגי-מקצועי.

ולבסוף, התמודדותם הקבועה של נציגי בית-הספר עם הצורך להוכיח את נחיצותו (כפי שעולה משפע של "ניירות עמדה" שחוברו בהקשרים שונים) מצביעה על שני עניינים עקרוניים להבנת התארגנותה של קהילת המשפטנים ומעמדה ביחס לתרבות הישראלית בכלל (כפי שעולה מעדויות רבות אחרות): ראשית, הצורך להתגבר על האנטגוניזם האידיאולוגי כלפי מקצועות "בורגניים", שהתבטא לדעתם לא רק ב"דעת הקהל" (ראה, למשל, ר' בנימין 7.12.54; נאמן א. 1.2.55, ולבנברג ע. 7.8.56), אלא גם ביחסן של הרשויות (עיריית תל-אביב, ואחר-כך המדינה) למשפטנים ולמוסדותיהם. ושנית, המתח שבתוך קהילת המשפטנים עצמה, או יותר נכון בין עסקניה השונים, בין המגמה להקל על קליטת מצטרפים חדשים, כגון העולים-החדשים, לבין המגמה לאקסקלוסיביות, בשם "השמירה על רמת המקצוע", מתח האופייני תמיד לדינאמיקה של יצירת קבוצות עילית.

מראי מקום

- אולשן, יצחק. תשל"ח. דין ודברים (תל אביב).
- אנקריון, ארי. פרקי חיים, 1986–1908. (המרכז לתיעוד בע"פ של המחלקה להשכלה גבוהה, ארכיון העבודה).
- בונדי, רות. 1990. פליקס. פנחס רוזן וזמנו (תל-אביב: זמורה-ביתן).
- בן, יצחק וגרינברג, משה. 1975. מי ומי (תל-אביב).
- ר' בנימין. 7.12.54. "על הכפר ועל ההליכה לכפר", הפועל הצעיר מ"ח/10: 6–7.
- גל, יעקב (ירון, אבנר). 1952. שורת הדין. פרשיות חיים בפני כס המשפט (תל-אביב: מודיעין).
- דיקשטיין, פלטיאל. 49.7.26. "לסיום פעולתו של משפט השלום העברי", הפועל הצעיר כ/43: 10.
- . כ"ב שבט תש"ט. "שופטים מקצועיים וציבוריים", הפועל הצעיר כ/19–20: 13.
- . כ' תמוז תש"ח. "תחיית המשפט העברי – כיצד?", הפועל הצעיר י"ט/43: 8–9.
- וינשל, אברהם. 1977. לקט קטעים לזכרו (תל-אביב: שקמונה).
- חטר-ישי, אהרן. 1958. רק אתמול. עורך דין ה"הגנה" מספר (תל-אביב: מערכות).
- חשין, שניאור זלמן. תש"ז. שחוק ודמע בבית המשפט (תל-אביב: ג. טברסקי).
- לבנברג, עליזה. 56.8.7. "האינטליגנציה העובדת והמפלגה", הפועל הצעיר מ"ט/47–48: 15–16.
- לוברני, א. 23.11.34. "יהודים גרמנים – בארץ היהודים", הפועל הצעיר כ"ח/8: 12–13.
- ספר האישים לקסיקון ארצישראלי. 1937. (תל-אביב: מסדה).
- נאמן, אהרון. 1.2.55. "חינוך לחקלאות", הפועל הצעיר מ"ח/19: 7–9.
- נעמן, ח. 29.1.57. "עורכי דין בוועידתם", הפועל הצעיר נ/21: 10.
- שביט, יעקב; גולדשטיין, יעקב ובאר, חיים. 1983. לקסיקון האישים של ארץ ישראל 1948–1997 (תל-אביב: עם עובד).
- שחר, יורם. תשנ"ב. "יומנו של אורי ידין", עיוני משפט ט"ז.
- שטרסמן, גבריאל. 1984. עוטי הגלימה (תל-אביב: הוצאת לשכת עורכי הדין בישראל).
- תדהר, דוד. 1947. אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו (תל-אביב), כרכים 1–19.